

Міністерство освіти і науки України

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ПАСТУШЕНКО ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК: 1.316.3+34+159.922+316.3

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВОСВІДОМОСТІ
СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Кадієвська Ірина Аркадіївна,
Одеська державна академія
будівництва та архітектури,
завідувач кафедри філософії, політології,
психології та права.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Івакін Олексій Аркадійович,
Національний університет «Одеська юридична
академія» завідувач кафедри філософії;

кандидат філософських наук, доцент
Петінова Оксана Борисівна,
Державний заклад «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
доцент кафедри філософії та соціології.

Захист відбудеться _____ року о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий _____ року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. В. Балашенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлена необхідністю, по-перше, вивчення правосвідомості як форми суспільної свідомості з точки зору соціальної філософії, по-друге, забезпечення посилення ролі права та закону в умовах трансформації суспільних відносин. Дана проблема особливо значима для українського суспільства, яке, орієнтуючись на цінності свободи та демократії, будує незалежну державу. Переоцінка правових та моральних норм для неї має першочергове значення. А успішність-неуспішність трансформації всіх структур миттєво відображається на соціокультурному, соціоекономічному житті суспільства.

Причому, в сучасних умовах, коли відбувається реформування правової системи, трансформація всього суспільства, осмислення можливостей та меж реалізації універсальних принципів права в українській культурі набуває особливого значення, стає смисложиттєвою необхідністю існування держави. Це питання тим більш принципове, враховуючи значення формування правосвідомості та подальше життя суспільства.

Вище зазначена проблема представляє не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки правова система, що реформується, з однієї сторони, ґрунтується на універсальній ідеї права, а з іншої сторони, вона повинна орієнтуватися на ціннісно-нормативну та моральну основу української держави. Особливе місце проблеми правосвідомості в історії філософії права пояснюється тим, що правосвідомість є безпосереднім джерелом правопорядку, тобто правових норм, поведінки та відповідних інститутів, тому вона, в першу чергу, виступає в якості предмету соціально-філософського осмислення права.

В суспільстві діюче право постійно оцінюється, домислюється та корегується з позицій саме правосвідомості, а також морально-етичних норм та цінностей. Тому право як нормативно-ціннісна система регулювання поведінки людей реалізується в тій мірі, в якій суспільство спроможне його осмислити та засвоїти.

Отже, особлива роль у формуванні правової поведінки, правового розуміння, правової культури суспільства належить правовій свідомості. Так, правова свідомість складає основу правового функціонування всіх суспільних інститутів. За змістом та рівнем розвитку правосвідомості можна судити про направленість розвитку суспільства.

Правосвідомість належить до найбільш значимих категорій соціальної філософії. Для України дана актуальність зростає в декілька разів, оскільки в ній, як у молодій державі, що розвивається, трансформаціям піддаються не тільки соціальні інститути, але й свідомість людей, їх нормативно-правова система життєзабезпечення. Природно, виникає потреба переосмислення сутності та ролі правосвідомості в суспільному житті. Саме це визначило **наукове завдання**, яке полягає у соціально-філософському аналізі основ правосвідомості суспільства, що трансформується.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках планової наукової тематики кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та

архітектури «Гуманістичні основи творення освітньої парадигми в умовах глобалізації» та є одним із аспектів соціально-філософського дослідження правосвідомості суспільства, що трансформується. Тема затверджена на засіданні Вченої ради академії, протокол № 7 від 29 березня 2012 року.

Мета дисертаційного дослідження полягає в аналізі соціально-філософських основ правосвідомості суспільства, що трансформується, з позицій пріоритету духовної, моральної складової.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних задач:

- вивчити соціально-історичні та духовні передумови розвитку правосвідомості;
- проаналізувати теоретико-методологічні засади правосвідомості суспільства, що трансформується;
- виявити специфіку трансформації правосвідомості в сучасному суспільстві;
- дослідити правовий нігілізм як фактор дестабілізації сучасного суспільства;
- вивчити можливості подолання правового нігілізму як небезпечної деформації правосвідомості;
- прослідкувати роль правової культури в розвитку правосвідомості;
- обґрунтувати значення взаємодії права та моралі в українському суспільстві, що трансформується.

Об'єктом дослідження виступає правосвідомість суспільства, що трансформується.

Предметом дослідження є соціально-філософські основи правосвідомості як системоутворюючого елементу свідомості суспільства, що трансформується.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації стали загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція.

Метод аналізу логіко-методологічних засад був використаний під час написання першого та другого розділів дослідження. В даних розділах аналізуються основи розвитку правосвідомості як соціально-філософської категорії, досліджуються фундаментальні пріоритети розуміння правосвідомості в суспільстві, що трансформується, розглядаються основні поняття, які використовуються в дисертації: право, свідомість, правосвідомість, правосвідомість суспільства, що трансформується, духовність, мораль.

Структурно-функціональний метод застосовувався під час аналізу структури та функцій правосвідомості, що є важливим для розуміння специфіки розвитку правосвідомості в сучасному соціумі.

Системний підхід дав можливість вивчення правосвідомості у зв'язку з різноманітними сферами життя людини, де пріоритетними були вибрані духовна та правова сфери як одні з життєво необхідних у процесі трансформації суспільства.

Також у дослідженні правової реальності та розвитку правового нігілізму були застосовані формально-юридичний та порівняльно-правовий методи. Формально-юридичний метод використовувався під час вивчення права в

«чистому» вигляді, поза зв'язками з іншими соціальними явищами (політикою, економікою, ідеологією та іншими). Даний метод використовувався і під час аналізу форми держави, систематизації державно-правових феноменів, дослідженні їх форми, категорій права. Особлива цінність порівняльно-правового методу привернула увагу при вивченні правових явищ, що дало можливість виявити загальне, особливе та одиничне в правовій системі суспільства, що трансформується.

Використання діалектичного методу, актуалізація якого проходить у сучасному світі глобальних трансформацій, дозволило представити духовність, мораль та право як пріоритетні напрямки розвитку сучасного українського суспільства.

Слід відмітити, що сучасна теоретико-методологічна база дослідження правосвідомості суспільства, що трансформується, знаходиться в стадії опрацювання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному соціально-філософському дослідженні основ правосвідомості суспільства, що трансформується. Це дозволило вперше проаналізувати роль моралі та права як засобів самосвідомого та цілеспрямованого удосконалення суспільних відносин на основі цінностей гуманізму.

Рішення конкретних задач сприяло досягненню мети, зумовило ти підтвердило наукову новизну отриманих результатів, а саме:

Вперше:

- проаналізовані соціально-історичні та духовні передумови розвитку правосвідомості у їх взаємозв'язку, що дає можливість вивчати правосвідомість у контексті морально-етичних пріоритетів сучасного суспільства, що трансформується;

- правосвідомість розглядається як особлива сфера свідомості та світогляду, яка орієнтується на ідеали правової держави та ґрунтується на соціокультурних ідеалах особистості, соціальної групи, соціуму;

- досліджується специфіка подолання правового нігілізму як небезпечної деформації правосвідомості на основі правової соціалізації, правової освіти та гуманізації суспільства.

Уточнено:

- значення правосвідомості як соціально-філософської категорії, що висвітлюється в дослідженні характеристик цілісного людського буття, яке ґрунтується на соціокультурних, соціопсихологічних та соціобіологічних феноменах правосвідомості суспільства;

- структуру правосвідомості, в якій виділені наступні компоненти правосвідомості: змістовний (що думає і знає людина про закон, покарання і т. д.); оціночний (як оцінює людина те, що відбувається у сфері права); поведінковий (як людина збирається вести себе в правозначущих ситуаціях); енергетичний (емоційний супровід поведінки) та моральний (розуміння правосвідомості як регулятора моральних норм та цінностей суспільства, що базуються на ідеалах соціальної справедливості та соціальної рівності);

– розуміння духовності як ключового фактору, що впливає на характер та розвиток правосвідомості.

Дістало подальшого розвитку:

– діапазон досліджень проблем правосвідомості. Онтологічний, гносеологічний та аксіологічний аспекти розглядаються в загальному взаємозв'язку з точки зору розвитку суспільства як цілісної системи, яка забезпечує буття людей в правовому полі. Дані аспекти доповнені соціокультурним та морально-етичними аспектами, необхідними для нормального існування, розвитку та функціонування суспільства;

– розуміння протиріччя правосвідомості українського суспільства, що трансформується, яке викликане недосконалістю різних компонентів соціальної системи, невирішеністю багатьох правових питань, некритичним запозиченням цінностей зарубіжної правової культури;

– аналіз процесу правової соціалізації, що включає: засвоєння критеріїв оцінок юридично значимих ситуацій, вивчення законів та правових норм, розуміння правил використання правових норм, розгляд правових приписів з точки зору духовності;

– розуміння деформації правосвідомості як соціально-правового явища, яке характеризує викривлене відображення правової дійсності свідомістю людини.

Практична значущість отриманих результатів полягає в тому, що представлені в роботі висновки дають можливість для більш поглибленого аналізу сутності правосвідомості суспільства, що трансформується, як соціально-філософської проблеми.

Отримані результати можуть бути використані для створення моделі розвитку правосвідомості сучасного українського суспільства, вивчення значення морально-етичних норм у суспільстві, що трансформується.

Основні положення роботи можуть використовуватися при викладанні курсів соціальної філософії, філософії, правознавства, філософії права, соціології права.

Апробація результатів дисертації відбулась під час обговорення на науково-методичних семінарах кафедри філософії, політології, психології та права Одеської державної академії будівництва та архітектури, а також знайшли своє відображення в доповідях на Міжнародних науково-практичних конференціях: «Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти» (Рубіжне, 2012 р.), «Гуманитарные аспекты становления информационного общества 2013» (Харьков, 2013 г.).

Публікації. Основні ідеї та положення дисертації відображені в 7-ми наукових публікаціях, які входять до спеціалізованих видань з філософії. Всі публікації є авторськими, 2 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації. Окреслені мета та завдання дослідження визначили структуру роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, а також висновків та списку використаних джерел.

Повний обсяг дисертації складає 178 сторінок (без списку використаних джерел). Список використаних джерел включає 233 найменування (20 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються мета, завдання, об'єкт, предмет, основні методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, вказуються дані про їх апробацію, а також зазначаються структура та обсяг дисертації.

У **першому розділі «Правосвідомість як об'єкт комплексного праворозуміння»** аналізується ступінь наукової розробленості теми правосвідомості у соціально-філософському дискурсі.

Перший підрозділ *«Соціально-історичні та духовні передумови розвитку правосвідомості»* містить у собі дослідження феномену правосвідомості його розвитку у філософській думці.

Основи розробки проблематики правосвідомості були закладені ще в рамках обопільних прав і обов'язків (Сократ), соціально-філософських і правових переконаннях (Платон), в яких ідеалізм поєднується з глибоким інтересом до суспільних відносин. В свою чергу, Аристотель, доводячи природний взаємозв'язок права та виховання, в своїх роботах проаналізував поняття «законослухняний». З ім'ям Тиберія Корункарія деякі вчені пов'язують розвиток ідей про формування правосвідомості. Проблема розвитку правосвідомості активно займався Мішель Монтень .

В епоху Нового часу ідеї розвитку правосвідомості знайшли відображення в працях французького просвітителя К. Гельвеція, який обґрунтував взаємозв'язок дотримання законів і виховання. І. Кант і Г. Гегель концептуально обґрунтовували генетичний та логічний взаємозв'язок правової й моральної свідомості, їх детермінованість розумом і освітою.

Філософією права ХІХ – початку ХХ століть закладені перші розробки проблематики правосвідомості. Правосвідомість у І. Ільїна є духовною, моральною та релігійною категорією і тільки після цього правовою. Він розглядав правосвідомість як сукупність поглядів на державу, право, а також організацію суспільного життя в цілому. Таким чином, правова свідомість активно впливає на регулювання всього різноманіття життєвих процесів у суспільстві та державі, сприяє консолідації громадян, всіх соціальних груп, підтримує та зміцнює правопорядок і цілісність суспільства.

Проблема правосвідомості збагачується концептуальними розробками Д. П. Буюєвої, В. Н. Кудрявцева, А. Г. Спіркіна, розробляються підходи до розуміння структури правосвідомості (індивідуальної та суспільної), вивчаються окремі проблеми взаємовпливу соціального середовища на правосвідомість особистості, робляться спроби вивчити особливості індивідуальної правосвідомості підлітків (А. І. Долгова, Г. М. Міньковський, І. Ф. Рябко, П. М. Якобсон).

І. Ю. Фарбер вважав, що важливою відмінністю правосвідомості від політики є те, що правосвідомість – це знання особливої сфери соціального життя, знання про права та обов'язки членів товариства, які не зводяться тільки до політичних прав і обов'язків.

Особливий інтерес в проблемі структурності правосвідомості викликають аналітичні роботи Д. А. Потопейко, який визначає, що правосвідомість черпає для себе матеріал у всій повноті реального життя суспільства, а не виключно в правових нормах. О. Р. Ратінов, в свою чергу, розглядав проблему діалектичної взаємодії буденної та теоретичної правосвідомості. Буденна правосвідомість являє собою таку сукупність правових поглядів і відповідних їм психічних форм, які безпосередньо на базі повсякденного досвіду людей відображають суспільне буття та правові явища.

Не існує єдиного підходу до розуміння сутності правового нігілізму. Ряд авторів (М. Матузов, В. Туманов) відносять до цього явища всі факти негативного ставлення до права, пов'язані зі злочинами і т. д. Інші – (П. Баранов, В. Руських) до правового нігілізму відносять лише випадки усвідомленого ігнорування вимог закону.

Онтологічним, гносеологічним, аксіологічним аспектам правосвідомості присвячені роботи таких українських мислителів, як Ю. Ю. Калиновський, М. П. Требін, Л. М. Герасіна, Ю. П. Битяк, А. Ф. Байков, О. П. Дзьобань, О. Г. Данільян, Р. С. Котюк, М. І. Козюбра, С. Н. Лазарєв, С. С. Сливка, О. Ф. Скакун, Є. В. Федик, В. П. Степаненко та ін. Так, можна виділити, що правосвідомість – це сукупність ідей, поглядів, уявлень і почуттів, в яких виражається ставлення до дійсного або бажаного права як до справедливого чи несправедливого, а також до дій людей, як до правомірних чи неправомірних.

У сучасному соціально-філософському дискурсі також розкриваються зовнішні та внутрішні структурні елементи правосвідомості. Правосвідомість особистості (В. О. Котюк) – це така форма відображення правових явищ, яка включає в себе психічні, інтелектуальні, емоційні та вольові процеси та стани: знання чинного права та законодавства, правові вміння та навички, правове мислення, правові емоції та почуття, правові орієнтації, мотиви, переконання та установки, спрямовані на пізнання, спілкування і взаємодію в процесі правової діяльності.

Так, на думку деяких сучасних вітчизняних вчених (О. Ф. Скакун та М. К. Подберезський) на правосвідомість впливають різні як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, зокрема оточення, стан правопорядку та законності в країні, рівень толерантності, правова культура (Є. І. Федик), звідси правова культура особистості є певним рівнем правосвідомості.

Саме соціокультурний та морально-етичний аспекти правосвідомості в умовах суспільства, що трансформується, набувають особливого значення. Це можна обґрунтувати впливом різних культур українського суспільства на соціалізацію особистості, а також усе зростаючим значенням духовності при все зростаючій віртуалізації суспільства.

Другий підрозділ *«Правосвідомість як категорія соціальної філософії»* присвячений теоретичному дослідженню правосвідомості як філософської категорії у європейській та світовій філософській думці.

Створення загальної концепції правосвідомості неможливе без соціально-філософського аналізу правосвідомості. Важливе значення в дослідженні правосвідомості як соціально-філософської категорії мають роботи І. Канта,

Г. Гегеля, К. Маркса, Ф. Енгельса, Л. М. Гумільова та інших. Значний внесок у вивчення даного питання зробили і сучасні дослідники – О. П. Пунченко, М. І. Романенко, О. В. Халапсіс, М. Ф. Цибра, Р. Г. Апресян, А. А. Гусейнов, О. А. Івакін, І. А. Кадієвська, В. П. Плавич, Р. Циппеліус, що розробляють розуміння гуманістичних аспектів правосвідомості.

Виходячи з вивчення правосвідомості як категорії соціальної філософії, ми вийшли на два розуміння правосвідомості: правосвідомість являє собою сферу свідомості з відображенням правозначимих явищ; правосвідомість необхідно вивчати як сукупність поглядів та ідей, що виражають ставлення людей, соціальних груп до права та законності, їх уявлення про належний правопорядок, про правомірне та неправомірне (таким чином акцент робиться на специфічному праворозумінні правосвідомості, характерному для кожного конкретного суспільства, ґрунтуючись на його соціокультурних підставах).

Трансформація правосвідомості (Калиновський Ю. Ю.) – це становлення соціально-правового явища, яке характеризує такий стан правосвідомості, коли є певні погляди, ідеї, уявлення, що показують правову дійсність і виражають позитивне ставлення до права, правосуддя та законності. Трансформації правосвідомості в сучасному суспільстві призводять до дискомфортного стану особистості в нових умовах постіндустріалізації та глобалізації. В результаті змінюються ідеали особистості, що може викликати дисбаланс ціннісно-нормативної системи. В суспільстві, що трансформується, все більшу роль відіграє масова правосвідомість, яка розвивається в макро- і мікрогрупах, що складають національну, класову, соціокультурну, виробничу структуру суспільства. На думку С. С. Алексєєва, масову правосвідомість слід розглядати як явище нижчого порядку. Значення буденної правосвідомості, на думку вченого, полягає в його самодостатній цінності, оскільки вона виражає реальні потреби соціального життя, виступаючи носієм домінуючого в суспільстві розуміння права та законності.

Водночас нам здається недооціненою роль індивідуальної правосвідомості. Індивідуальна правосвідомість, з одного боку, є конкретизованим вираженням суспільної правосвідомості у світогляді окремої особистості, але, з іншого боку, вона є індивідуально неповторною, засвоєною особистістю сумою правових знань, ідей і концепцій, а також відповідних правових почуттів, настроїв та ціннісних орієнтацій, що визначають ставлення людини до права та правової дійсності.

В сучасній структурі правосвідомості можна виділити наступні компоненти: складові правосвідомості як основи правової соціалізації, види правосвідомості, варіанти оціночних відносин.

З нашої точки зору, правосвідомість – це особлива сфера свідомості та світогляду, що орієнтується на ідеали правової держави і ґрунтується на соціокультурних ідеалах особистості, соціальної групи, соціуму.

У другому розділі «Правосвідомість суспільства, що трансформується» обґрунтовано методологічні основи соціально-філософського дослідження правосвідомості та її трансформації у сучасному суспільстві.

Перший підрозділ *«Теоретико-методологічні засади аналізу правосвідомості суспільства, яке трансформується»* досліджує проблему становлення правосвідомості сучасного суспільства, тенденції, специфіку розвитку правосвідомості в суспільстві, що трансформується, проблему морально-етичних основ правосвідомості.

Проблемам свідомості, суспільної свідомості та правосвідомості присвячені роботи Б. Т. Базильова, М. С. Дмитрієвої, А. Ф. Закомлистова, А. В. Іванова, М. С. Кагана, Е. А. Лукашевої, Е. С. Маркаряна, В. А. Рассипнова, Є. Р. Борінштейна, Ю. А. Добролюбської, І. В. Єршової-Бабенко, О. А. Івакіна, А. І. Кавалерова, М. С. Коноха, І. А. Кадієвської, В. П. Плавича, О. П. Пунченка, М. І. Романенка, О. В. Халапсіса, М. Ф. Цибри.

Дослідження питання морально-етичних, світоглядних основ правосвідомості є особливо цінним в наші дні, коли феномен особистості вважається першорядним у житті будь-якого суспільства, де спадає або підлягає трансформації багато основ моральної та правової форм свідомості суспільства.

Говорячи про правосвідомість, необхідно враховувати соціокультурні характеристики особистості, вплив соціальних груп, соціальних спільнот і держави на формування правосвідомості особистості. Правосвідомість як особлива сфера свідомості та світогляду, орієнтується на ідеали правової держави, яка ґрунтується на соціокультурних ідеалах особистості, соціальної групи, соціуму.

Для розуміння процесів, що відбуваються в сучасному житті, необхідно виділити категорію *«соціокультурна трансформація»* (Є. Р. Борінштейн). Соціокультурна трансформація – процес внутрішніх змін в суспільстві, *«внаслідок якого долається втрачена рівновага та межа крайньої соціальної напруги, досягається новий, більш високий рівень впорядкованості й організованості у всіх сферах діяльності шляхом утвердження нової соціокультурної парадигми, формування нової соціокультурної реальності»*. Таким чином, соціокультурна трансформація характеризується як позитивний процес. Сьогодні спостерігається стрімке зростання соціокультурної динаміки суспільних процесів. Як наслідок, відбулася докорінна трансформація соціально-правових відносин, правових ідей і форм правосвідомості.

Правосвідомість суспільства, що трансформується, – складне соціокультурне явище, в якому різноманітно поєднуються соціальні норми та цінності, правові настрої, уподобання, професійні та культурні установки, філософсько-правові умовиводи.

Трансформація українського соціуму, утвердження правової державності з необхідністю вимагають своєї *«вкоріненості»* у свідомості людей, передбачають перетворення фундаментальних стереотипів сприйняття, судження, поведінки, які обумовлюють правосвідомість.

У другому підрозділі *«Трансформації правосвідомості у сучасному суспільстві»* досліджуються зміни у сучасному українському суспільстві та їх вплив на процес формування правосвідомості.

Сформована модель правової соціалізації відрізняється домінуванням спонтанної складової по відношенню до цілеспрямованої, заснованої на застосуванні спеціально розробленої системи засобів впливу для формування особистості з позитивною правосвідомістю, поведінка якої відповідала б цілям та інтересам демократичного суспільства. В результаті постійно зростає кількість людей з деформованою свідомістю, які в своїй поведінці не здатні виправдовувати соціальні очікування, вони не керуються громадськими інтересами та не ідентифікують себе з суспільством, в цілому, не вважаючи себе зобов'язаними завжди поступати відповідно до вимог закону. Звідси випливає неефективність функціонування в українському суспільстві інституційних форм, що асоціюються з правовою державністю, а, отже, реформи не досягають мети. Більш того, закріплення правової соціалізації, яка відхиляється, становить загрозу самозбереженню суспільства та національній безпеці країни.

У нашій країні можна спостерігати поглиблення процесу девальвації моралі та права. Деякі дослідники (О. В. Халапсіс, Є. Р. Борінштейн, І. А. Кадієвська) пишуть про трансформацію вищих духовних цінностей гуманізму, любові, добра, істини, краси, свободи та справедливості. В результаті відбувається переродження справжньої духовності в квазідуховність. Не тільки в сучасному мистецтві, але і в науці постійно поширюються уявлення відносності та суб'єктивності вищих духовних цінностей.

В умовах перехідного періоду в Україні нам все складніше стає використовувати духовні цінності як еталон, що призводить до різних форм деформації свідомості та несе серйозні негативні наслідки для розвитку особистості і суспільства.

З одного боку, деформація правосвідомості обумовлена економічними причинами. До них можна віднести спад виробництва, зниження обсягів промислової та сільськогосподарської продукції, а також зниження заробітної плати. Соціальні процеси супроводжуються різким класовим розшаруванням українського суспільства. З іншого боку, на розвиток людської свідомості впливає і така особливість глобальної економіки, як масове споживання. Зосередженість на таких утилітарних цінностях, як речі, послуги, гроші, комфорт, кар'єра, престиж, мода та ін. може привести людину до деформації свідомості й психіки (Ж. Бодріяр). До правових факторів деформації правосвідомості можна віднести об'єктивну складність реалізації правових реформ в Україні. Всі перераховані чинники, в свою чергу, породжують недорозвинений характер суб'єктів правосвідомості й правової поведінки. Процеси деформації правосвідомості безпосередньо залежать від сучасної трансформації всіх інших форм суспільної свідомості.

В умовах трансформації суспільства правосвідомість набуває різних форм спотвореного сприйняття дійсності з наступним перетворенням їх в аналогічні види неадекватної, суперечливої поведінки, як такої, що відхиляється від норм. Спотворене сприйняття дійсності може виникати під впливом економічних і політичних процесів. Воно, безумовно, залежить також від певного суспільного настрою.

Для правосвідомості суспільства, що трансформується, важливим видається соціальний настрій, який часто виступає домінуючим фактором, звернення до якого може стати вирішальним при поясненні кардинальних зрушень у правосвідомості на сучасному етапі розвитку суспільства. Соціальний настрій, по суті, виступає ключовим, інтегруючим показником рівня соціального благополуччя та стійкості.

Формування різних структур свідомості особистості, в тому числі й правової структури, більшою мірою детерміновано тими соціокультурними умовами, в яких вона здійснює свою життєдіяльність. Трансформації правосвідомості в сучасному суспільстві призводять до дискомфортного стану особистості в нових умовах постіндустріалізації та глобалізації. В результаті змінюються ідеали особистості, що може викликати дисбаланс ціннісно-нормативної системи. Відзначимо вплив моралі не тільки як орієнтир на загальнолюдські цінності, але і як фактор, що зберігає цілісність особистості.

У третьому підрозділі *«Подолання правового нігілізму як небезпечної деформації правосвідомості»* розглядається деформація правосвідомості як соціально-правового явища, що характеризується спотвореним відображенням свідомістю людини правової дійсності. Найбільш яскравим прикладом деформації правосвідомості виступає правовий нігілізм.

Правовий нігілізм (М. Матузова), що традиційно розуміється як позиція, яка заперечує необхідність законності та правопорядку, сьогодні трансформується і поступово набуває нових форм. Серед проявів правового нігілізму слід відзначити його форми: правовий інфантилізм (П. П. Баранов), правовий дилентатизм, правовий егоцентризм (Я. С. Мохаммед), правовий скептицизм (І. Б. Орлова), правовий конформізм (Г. Маркузе, Д. Рисмен), правовий цинізм (Г. Маркузе).

Останнім часом в українському соціумі особливо поширилася така деформація правосвідомості, як правовий скептицизм, песимістична й депресивна свідомість. Така деформована свідомість різко відкидає нові суспільні цінності, цілі, економічні та політичні відносини. Поширення різних форм кризової свідомості багато в чому обумовлене масовим крахом надій на тлі інтенсивної перебудови суспільного й особистого життя.

Прояви деформованої правосвідомості дуже різноманітні, проте в умовах суспільства, що трансформується, важливо шукати та знаходити нові стратегії боротьби із небезпечними проявами правового нігілізму. В сучасних умовах підвищення рівня правосвідомості та правової культури стає необхідною умовою розвитку правової держави.

Основним агентом формування позитивної або, навпаки, деформованої правосвідомості виступає правова соціалізація як процес формування когнітивного, афективного та поведінкового компонентів правосвідомості.

На думку М. А. Романової та Ю. І. Гревцова, для реалізації прав людині необхідно: наявність відповідної юридичної інформації, досить розвинена правосвідомість, бажання та вміння брати участь у суспільно-правовому житті, а також громадянська відповідальність. Всі перераховані чинники тісно взаємопов'язані між собою. Вони формуються в процесі правової соціалізації

особистості, яка являє собою процес присвоєння, прогресивної асиміляції та реорганізації суб'єктом уявлень і знань про правову систему.

В результаті правової соціалізації у людини формується правосвідомість як певна система правових поглядів, уявлень, оцінок діючої правової системи. Розвинута позитивна правосвідомість дає можливість особистості усвідомлювати себе істинним володарем прав і свобод у суспільстві, в той час як деформована правосвідомість породжує неповноцінну позицію людини, яка обмежена в цивільних правах і свободах.

Гуманізація сучасного суспільства, його справжня демократизація, подолання відчуження людини від власності та від влади – надійні інструменти правової соціалізації, соціального відродження суспільства й особистості.

Системність процесу правової соціалізації особистості визначається тим, що в його рамках взаємопов'язані та взаємодіють дві ціннісні підсистеми: суспільна та індивідуальна. В результаті відбувається зміна та формування внутрішнього світу самої особистості та правильна оцінка оточуючих людей.

Впливовим інститутом соціалізації правосвідомості виступає правова освіта, яка являє собою цілеспрямовану систематичну діяльність держави, її органів та їх службовців, громадських об'єднань і трудових колективів по формуванню та підвищенню правової свідомості та правової культури.

В Україні труднощі процесу подолання кризових явищ в освіті пов'язані не тільки з глобальними чинниками, але і з суто внутрішніми причинами, в першу чергу, із тривалою системною кризою. Правова освіта передбачає: входження людини в правовий і політичний світ законів і права; засвоєння правових цінностей демократичного суспільства; придбання індивідом свого статусу як громадянина; прояв духовних цінностей соціуму, які включають і моральне ставлення до світу.

У третьому розділі **«Правова культура в українському суспільстві, що трансформується»** проаналізовано сутність і специфіку правової культури, розвиток правової та моральної культури в сучасному українському суспільстві, що трансформується.

У першому підрозділі *«Сутність та значення правової культури в розвитку правосвідомості»* розглядається правова культура, її сутність, значення для регулювання суспільних відношень та вплив на розвиток і формування правосвідомості.

Аналіз аспектів правової культури проводився такими відомими вченими, як Є. Аграновський, С. Алексєєв, В. Казимирчук, Д. Керімов, М. Кейзер, В. Кудрявцев, Е. Лукашова та ін. У вітчизняній філософській думці проблемам правової культури присвячені роботи В. Д. Бабкіна, М. І. Коцюби, В. А. Котюка, П. Ф. Мартиненко, А. Р. Мацюка, Є. В. Назаренко, П. М. Рабиновича, В. М. Селіванова та ін.

Правова культура – це структурно-складне цілісне утворення, яке включає в себе якісний стан правового життя суспільства, відображене в досягнутому рівні досконалості правових актів, правової діяльності, правосвідомості та правового розвитку особистості, а також рівень свободи, взаємної відповідальності особи та держави (М. З. Згуровський). Правова культура, на думку В. П. Сальникова, – це «особливе соціальне явище, яке може бути

сприйняте як якісний правовий стан особистості та суспільства, що підлягає структуруванню на різних підставах». З точки зору С. Легуша правова культура включає в себе як сукупність правових знань, так і вміння їх використовувати в повсякденному житті й практичній діяльності.

До основних елементів правової культури Є. В. Назаренко відносить: усвідомлення громадянами сутності права як вираження справедливості та гаранта прав і свобод, честі та гідності кожної людини, усвідомлення необхідності пріоритету права перед державою, знання громадянами конституції та чинного законодавства, а також їх оцінка з позиції права, знань прав, свобод і обов'язків, наявність правових ідеалів, повага до конституції та законів держави, усвідомлення кожним громадянином себе як вільної особистості, цивільно-правову активність, критичне ставлення індивідів до чинного законодавства, осуд насильства, жорстокості, терору в будь-яких проявах. За визначенням В. С. Нарсесянца, правова культура особистості як компонент правової культури суспільства відображає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше, забезпечуючи соціалізацію, а також правомірну діяльність особистості. Ця діяльність повинна відповідати прогресивному розвитку суспільства та культури в правовій сфері.

В сучасних умовах суспільства, що трансформується, поняття правової культури збагачується новим змістом, саме правовий закон сьогодні є однією з основних цінностей правової культури суспільства. Правовий закон виступає формальним втіленням права, заснованого на гуманістичних поглядах, максимальній реалізації суспільних ідей розвинутого громадянського суспільства та правової держави.

За своєю структурою правова культура – складне явище. Правову культуру можна представити як одну з форм соціально-значущої творчої діяльності людей у сфері державно-правових відносин.

Правова держава та громадянське суспільство не можуть бути реалізованими без високого рівня правової культури, який характеризує бажання громадянина приймати участь у правовій сфері суспільства. Заснована на ідеях позитивної правосвідомості громадянська позиція виражає правову цивілізованість держави, яка характеризується свободою, рівністю та справедливістю.

Особливу роль у формуванні правової культури, а, отже, і демократичного суспільства, відіграє правове мислення як різновид інтелектуального процесу. Мислення набуває правового характеру в тих випадках, коли воно спрямоване на використання можливостей і цінностей права. Крім того, правове мислення проектує, передбачає та використовує правові способи для досягнення цілей. За словами І. Є. Фарбера, правове мислення враховує властивості та закономірності права, а також вирішує юридичні завдання. Підвищення правової культури охоплює дотримання юридичних вимог, їх істинності, повагу до верховенства закону. Тому можна констатувати, що проблема розвитку громадянського суспільства, демократичної правової держави безпосередньо пов'язана з розвитком правосвідомості та правової культури. Саме правова культура та правове виховання населення виступає соціальною гарантією дієвості верховенства правового закону в суспільстві.

У другому підрозділі «Роль права й моралі в українському суспільстві, що трансформується» досліджується вплив моралі та права на трансформацію суспільства, а також морально-етична система українського суспільства в процесі перетворень.

Сучасна ситуація в Україні характеризується істотними трансформаціями, що відбуваються в соціальній, культурній, економічній, політичній, духовній та інших сферах суспільного життя. Під їх впливом відбувається перетворення системи морально-правових цінностей, що призводить до демонстрації різними соціальними групами деструктивних способів поведінки. Морально-правові проблеми викликали трансформації в суспільних відносинах і спричинили необхідність переосмислення колишніх уявлень про співвідношення моралі та права, яке б відображало об'єктивність процесів, що відбуваються всередині суспільства. Роль моралі та роль права, як провідних соціальних регуляторів, як засобів упорядкування суспільних відносин, в новій українській дійсності принципово змінилися.

Морально-етична система українського суспільства повинна бути реформована таким чином, щоб діяльність і повсякденна поведінка всіх членів суспільства відповідали традиційним принципам моралі та юридичним законам, а моральна та правова форми свідомості людини ставали б духовною основою формування громадянського суспільства та функціонування соціально-державних інститутів в сучасній Україні.

За словами Г. Берман, право характеризується як «основне встановлення, за допомогою якого суспільство може відстоювати свої цінності». Цією здатністю право володіє тому, що демонстрацією його сутності виступає справедливість. Вона має інтерсуб'єктивний характер, займаючи важливе місце в житті кожної людини. В рамках екзистенційно-феноменологічної філософії права справедливість аналізується поряд з такими феноменами, як ненависть і любов та розглядається в якості ціннісно-значущої форми людського існування. В даному випадку справедливість виступає як вимога не заважати здійсненню суб'єктивності іншого.

Сьогодні, в умовах суспільства, що трансформується, можна спостерігати деяку ослабленість державних механізмів забезпечення та реалізації прав людини. Прагнення зруйнувати тоталітарну державу в Україні не було підкріплене чіткими уявленнями про подальший розвиток нової демократичної держави. Разом з тим можна стверджувати, що офіційний державний курс, спрямований на демократичні реформи, є цілком виправданим. Результатом розвитку сучасного українського суспільства є демонстративне підкреслення на будь-якому офіційному рівні ціннісного значення моралі та права.

Для розвитку правосвідомості українського суспільства, що трансформується, необхідно сформувати морально-правову особистість, яка орієнтується на ідеали гуманізму, свободи, дотримання своїх прав і обов'язків перед іншими особистостями, соціальними групами, соціумом.

ВИСНОВКИ

У висновках наведені підсумки проведеного дослідження, які в узагальненому вигляді відображають новизну, проблематику та загальну структуру роботи, а також вирішене наукове завдання, яке полягає в соціально-філософському аналізі основ правосвідомості суспільства, що трансформується.

1. У сучасному суспільстві, що трансформується, на нашу думку, найбільш значимими функціями правосвідомості виступають світоглядна, когнітивна, регулятивна, оціночна та соціокультурна. Причому слід виділити світоглядну та соціокультурну функції, враховуючи глобалізацію сучасного суспільства.

Світоглядна функція приймає участь у формуванні уявлень про істину, красу, добро та зло, сприяючи гуманістичному погляду на світ. А соціокультурна, аналізуючи соціальні складові суспільства, його соціальні групи, їх культурні пріоритети, тим самим впливає на прогнозування розвитку суспільства, дослідження його позитивних та негативних складових.

Тому правосвідомість у роботі буде розглядатися нами як особлива сфера свідомості та світогляду, яка орієнтується на ідеали правового суспільства та ґрунтується на соціокультурних ідеалах особистості, соціальної групи, соціуму.

Особливу роль у житті людини відіграють ідеали духовності та моралі, які формують моральну свідомість індивіда та впливають на його правосвідомість.

2. У контексті аналізу соціальних, культурних, правових, політичних та інших факторів трансформації правосвідомості суспільства, що трансформується, відмічається, що духовність слід віднести до ключових основ, що впливають на характер та розвиток правосвідомості. Духовність представлена як особливий спосіб існування особистості, який адекватно виражає та зберігає здоров'я та цілісність свідомості. Тим самим відкриваються широкі перспективи розвитку та самореалізації особистості.

Мораль трактується нами як форма суспільної свідомості, що відображає соціокультурну дійсність у вигляді специфічних, історично обумовлених уявлень про добро та зло, що закріплені в свідомості людей у вигляді принципів, норм, ідеалів, цінностей, та які ґрунтуються на вимогах суспільства.

3. Аналізуючи соціально-історичні умови виникнення правосвідомості, ми приймаємо ту парадигму опису та розуміння правосвідомості, яка склалася в світовій соціально-філософській науці, згідно якої вона є необхідною умовою функціонування та розвитку демократичного правового суспільства. Одночасно з цим слід відмітити, що в українському суспільстві, що трансформується, існує антиномічне за своєю суттю розуміння правосвідомості. З одного боку, декларативно всі розділяють загальноприйняте розуміння правосвідомості, засноване на свободі взагалі та свободі особистості зокрема. З іншої, розуміння недоторканності приватної власності або повністю відсутнє, або ігнорується діями як окремо взятої особистості, так і держави.

4. До основних духовних передумов правосвідомості ми відносимо наступне: по-перше, світогляд, по-друге, уявлення про мораль, що напрацьовуються всім ходом історичного життя народів, націй, етносів.

5. На основі соціально-філософського аналізу можна говорити про правосвідомість як соціокультурне явище, яке є однією з основ суспільства, що трансформується.

Отже, правосвідомість суспільства, що трансформується, представляє собою складне соціокультурне явище, в якому різноманітно співвідносяться соціальні норми та цінності, правові настрої, переваги, професійні та культурні установки, філософсько-правові умовиводи.

Суперечливість правосвідомості суспільства, що трансформується, викликана недосконалістю різних компонентів соціальної системи. Невирішеність багатьох правових питань в українському суспільстві, некритичне запозичення цінностей зарубіжної правової культури ускладнюють розуміння та засвоєння права широкими верствами населення, формування стійких правових традицій в суспільній свідомості.

В умовах трансформації суспільства правосвідомість набуває різних форм викривленого сприйняття дійсності з наступним перетворенням їх в аналогічні види неадекватної, суперечливої поведінки, що відхиляється від загальноприйнятих норм. Спотворене сприйняття дійсності може виникати під впливом економічних та політичних процесів, певного суспільного настрою.

6. Правовий нігілізм розглядається як різновид деформованої правосвідомості. Зазвичай, він проявляється в загальному негативному відношенні до права, законів, нормативного правопорядку. В умовах суспільства, що трансформується, правовий нігілізм набуває нових форм правового невігластва, зашкарублості, відсталості, правової невихованості. Одним із ключових моментів тут виступає надмірно-зневажливе, зверхнє, поблажливо-скептичне сприйняття права, оцінка його не як базової, фундаментальної ідеї, а як другорядного явища в загальній шкалі людських цінностей.

7. Правовий нігілізм в суспільстві, що трансформується, пропонується подолати за допомогою правової освіти, правової соціалізації та правового виховання.

Правова соціалізація представляє одну з найважливіших частин загальної соціалізації індивіда та представляє специфічний прояв її загальних законів у сфері формування та розвитку індивідуальної політичної, правової свідомості та правової культури. Для успішної правової соціалізації важливий розвиток позитивної правосвідомості. Розвинута позитивна правосвідомість дає можливість особистості усвідомлювати себе повноцінним володарем громадянських прав та свобод, в той час, як деформована правосвідомість породжує збиткову позицію людини, яка обмежена в громадянських правах та свободах. Правова освіта передбачає вивчення не тільки певних правових дисциплін, вона повинна включати й деякі гуманітарні, природничо-наукові програми, які сприяють удосконаленню правової поведінки особистості. Для формування громадянина, який володіє правовими знаннями, важливе значення має засвоєння духовних цінностей суспільства.

Правова освіта представляє собою систему виховних та освітніх дій, які засновані на ідеї права як цінності. Правова освіта повинна бути направлена на створення необхідних умов для виховання поваги до права. Правова освіта повинна бути спрямована також на розвиток компетенцій, достатніх для захисту прав, свобод та законних інтересів особистості та правомірної реалізації її громадянської позиції. Дані пріоритетні цілі правової освіти конкретизуються

та реалізуються за допомогою цілеспрямованого формування правового мислення та діяльності в правових ситуаціях, здібності до аналізу соціальних, культурних та правових норм в реальних життєвих умовах.

Правове виховання – це складний, багатоаспектний, цілеспрямований процес інтеріоризації правових цінностей, їх усвідомлення та реалізація у правосвідомості.

Сутність правового виховання проявляється у формуванні правових установок, відношень, мотивів діяльності в правовій сфері. За допомогою правового виховання у людини розвивається почуття поваги до права, звичка дотримуватися законів без будь-яких відхилень, прагнення сприяти державним органам та громадським організаціям в укріпленні законності та правопорядку.

8. Під правовою культурою розуміється система предметних та ідеальних культурних елементів, що відносяться до сфери дії права, їх відображення в свідомості та поведінці людей. В широкому сенсі правова культура охоплює всі правові цінності, які існують в даний час у певній країні.

Доводиться, що в сучасних умовах суспільства, що трансформується, поняття правової культури збагачується новим смислом. Особливе значення в даному контексті має категорія правового закону. Як нам здається, саме правовий закон сьогодні є однією з основних цінностей правової культури суспільства. В правовому законі реалізується прагнення особистості до свободи, рівності та справедливості.

9. Мораль та право – взаємодоповнюючі регулятори людської діяльності та поведінки. Від їх ефективної взаємодії в значній мірі залежить духовний стан суспільства та його подальший розвиток.

Список опублікованих автором праць за темою дисертації:

Статті у фахових виданнях, зареєстрованих у МОН України:

1. Пастушенко О. В. Развитие правосознания как основы правового государства / О. В. Пастушенко // Грані. — 2012. — № 12 (92). — С. 32-36.
2. Пастушенко О. В. Иллюзорность утопического правосознания в условиях современного общества / О. В. Пастушенко // Наукове пізнання: методологія та технологія. — 2012. — № 2 (29). — С. 123-127.
3. Пастушенко О. В. Деформация правосознания как социальное явление / О. В. Пастушенко // Культура народов Причерноморья. — 2012. — № 237. — С. 169-172.
4. Пастушенко О. В. Правосознание как форма сознания и мировоззрения / О. В. Пастушенко // Грані. — 2012. — № 11 (91). — С. 37-41.
5. Пастушенко О. В. Правова освіта – запорука національної безпеки / О. В. Пастушенко // Перспективи. — 2012. — № 3 (53). — С. 90-94.

Статті у фахових виданнях інших держав:

1. Пастушенко О. В. Трансформации правосознания в современном обществе / Пастушенко О. В. // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки Всероссийский научный журнал. — 2014. — № 5 (Часть 1). — С. 56-60.

Статті в інших наукових збірках та матеріалах конференцій:

1. Пастушенко О. В. Обоснование взаимосвязи права и морали как выражение справедливости, свободы и равенства / О. В. Пастушенко // Релігія, релігійність, філософія та гуманітаристика у сучасному інформаційному просторі: національні та інтернаціональні аспекти: Збірник наукових праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції 2012. — Рубіжне, 2012. — С. 111-114.

2. Пастушенко О. В. Роль СМІ в формуванні правосознання / О. В. Пастушенко // Матеріали міжнародної конференції «Гуманитарные аспекты становления информационного общества 2013. — Харьков, 2013. — Том 8. — С. 37-38.

3. Пастушенко О. В. Социальное настроение как фактор формирования правосознання / О. В. Пастушенко // Збірник центру наукових публікацій: «Формалізація наукового пошуку: позитивні та негативні сторони»: збірник статей. — Київ, 2014. — С. 32-34.

АНОТАЦІЯ

Пастушенко О. В. Соціально-філософські основи правосвідомості суспільства, що трансформується. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». – Одеса, 2014.

У дисертації проводиться аналіз соціально-філософських основ правосвідомості суспільства, що трансформується, з позицій пріоритету духовної, моральної складової.

В контексті аналізу соціальних, культурних, правових, політичних та інших факторів трансформації правосвідомості суспільства в перехідний період відмічається, що духовність є ключовою основою, яка впливає на характер і розвиток правосвідомості.

Відмічається, що у культурному контексті правосвідомість суспільства, яке трансформується знаходиться у процесі девальвації духовних цінностей добра, любові, свободи та справедливості. Тенденція суб'єктивізації моралі та права призводить до невизначеності правових норм і цінностей, до втрати ідентичності особистості, до духовного відчуження.

На наш погляд, універсалізація правосвідомості для суспільства має негативні наслідки, які проявляються у втраті ідентичності особистості, внаслідок чого може знищитися мораль як головний орієнтир свідомості.

Ціннісним орієнтиром сучасного українського суспільства можемо окреслити розвиток правової та моральної культури, який є значущим не тільки для правоосвіти та правовиховання, але й для морально-правової особистості.

Ключові слова: право, свідомість, правосвідомість, правосвідомість суспільства, що трансформується, трансформації правосвідомості, правовий нігілізм, правова соціалізація, правова освіта, правове виховання, правова культура, деформація правосвідомості.

АННОТАЦИЯ

Пастушенко О. В. Социально-философские основания правосознания трансформирующегося общества. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.03 – социальная философия и философия истории. Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского». – Одесса, 2014.

Провозглашение независимости Украины актуализировало проблему социально-философского исследования правосознания трансформирующегося общества в культурном контексте. Показано, что изучение правосознания как субъективного фактора, определяющего деятельность людей в обыденной, а также в государственно-правовой сфере может способствовать пониманию характера общественных отношений в современных условиях. С нашей точки зрения, в культурном контексте современных преобразований отечественного правового бытия трансформирующегося общества существенно возрастает роль правосознания как нормативно-организующего, а также стабилизирующего фактора социального развития.

Всесторонний анализ правосознания позволяет констатировать, что оно представляет собой сферу сознания, отображающую правозначимые явления и выражающую отношение личности, социальной группы, социума к праву и законности, их представления о социокультурных нормативно-ценностных основаниях действующего и желаемого правопорядка. В правосознании отображаются явления, которые составляют правовую основу жизни общества. Правосознание охватывает процесс создания правовых норм, реализацию их требований в общественной жизни.

Правосознание трансформирующегося общества представляет собой сложное социокультурное явление, в котором разнообразно сочетаются социальные нормы и ценности, правовые настроения, предпочтения, профессиональные и культурные установки.

Трансформации правосознания, в отличие от трансформаций социокультурных, могут рассматриваться как процесс стадийный, но не непрерывный. Они вбирают в себя взаимосвязанные направления: социализационное (усвоение социальных ролей и культурных норм в трансформирующемся обществе), адаптационное (направленное на быстрейшее приспособление самоорганизующихся систем к изменяющимся условиям среды), инновационное (связанное с созданием новых более эффективных элементов системы), инерционное (стабилизирующее, ограничивающее радикальные преобразования) и дисфункциональное (выражающееся в разрушении элементов старой системы и, как следствие, в дезорганизации жизнедеятельности общества). Следовательно, трансформации правосознания отражают способности социальной системы адаптироваться к новым социальным требованиям, поддерживать рациональные традиционные структуры, создавать новые институты, обеспечивающие оптимизацию механизмов взаимодействия между властью и гражданами.

Мы рассматриваем правовой нигилизм как разновидность деформированного правосознания. Как правило, он проявляется, в общем,

негативно-отрицательном отношении к праву, законам, нормативному правопорядку. В условиях трансформирующегося общества правовой нигилизм приобретает новые формы правового невежества, косности, отсталости, правовой невоспитанности. Одним из ключевых моментов здесь выступает надменно-пренебрежительное, высокомерное, снисходительно-скептическое восприятие права, оценка его не как базовой, фундаментальной идеи, а как второстепенного явления в общей шкале человеческих ценностей. Ведущим агентом формирования правосознания выступает правовая социализация, которая определяется как процесс включения личности в систему правовых отношений общества на основе усвоения норм и ценностей правовой культуры.

В работе представлен теоретический анализ правового образования как важнейшего института правовой социализации, способного существенно минимизировать развитие различных форм правового нигилизма.

Доказывается, что в современных условиях трансформирующегося общества понятие правовой культуры обогащается новым смыслом. Особое значение в данном контексте имеет категория правового закона. Как нам кажется, именно правовой закон сегодня является одной из основных ценностей правовой культуры общества.

Для украинской культуры путь оправданности права прослеживается через экзистенциальные модели самореализующейся личности.

Установлено, что современная ситуация в Украине характеризуется существенными трансформациями, происходящими в социальной, культурной, экономической, политической, духовной и других сферах общественной жизни. Под влиянием этих трансформаций происходит преобразование системы морально-правовых ценностей, что приводит к демонстрации различными социальными группами деструктивных способов поведения.

В трансформирующемся украинском обществе социальная справедливость должна быть направлена на справедливую оценку усилий индивида, социальной группы, ориентированных на благо общества. Поэтому первоочередной задачей нам представляется развитие правовой и моральной культуры в современном украинском обществе. Мы считаем морально-правовую личность высшим звеном эволюции современного трансформирующегося общества.

Ключевые слова: право, сознание, правосознание, правосознание трансформирующегося общества, трансформация правосознания, правовой нигилизм, правовая социализация, правовое образование, правовое воспитание, правовая культура, деформация правосознания.

ANNOTATION

Pastushenko A.O. Social and philosophical bases of sense of justice of society that is transformed. – On rights of manuscript.

Dissertation on the receipt of scientific degree of candidate of philosophical sciences from speciality 09.00.03 social philosophy and philosophy of history. - State establishment the "South ukrainian national pedagogical university named after K.D. Ushinsky". – Odesa, 2014.

In the dissertation is analyzed the social and philosophical foundations of legal consciousness transforming society, from the standpoint of the priority of spiritual, moral component.

In the context of analysis of social, cultural, legal, political and other factors of transformation of sense of justice of society in a transitional period is noted, that spirituality is key basis that influences on character and development of sense of justice.

It is noted that in the cultural context of a society of justice, which is transformed in the process of devaluation of the spiritual values of goodness, love, freedom and justice. Trend of subjectivization of morality and law leads to uncertainty of legal norms and values, the loss of identity of the individual, to the spiritual alienation.

In our view, the universalization of legal awareness to the public can have negative effects, manifested in the loss of identity cards, after what can wipe out morality as the main landmark of consciousness.

The primary task of the modern Ukrainian society is the development of a legal and moral culture, which is significant not only for trainings and legal education but also for moral and legal personality.

Keywords: law, conscience, justice, justice of transforming society, transforming justice, legal nihilism, legal socialization, legal education, legal culture, deformation of justice.

Наукове видання

Пастушенко Ольга Володимирівна

**СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВОСВІДОМОСТІ
СУСПІЛЬСТВА, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ**

Спеціальність – 09.00.03 соціальна філософія та філософія історії

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Віддруковано з оригінал-макету

Підп. до друку 14.10.2014. Формат 60x90x16. Папір офсетний.

Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,9.

Наклад 120 прим.